

Gazete Haberlerinde Etik Standartların Yükseltilmesinde Okur Temsilcisinin Rolü

Nejdet ATABEK¹

Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi

Giriş

Bu çalışmada gazetelerde “ombudsman” uygulamasının ya da Türkçe’ye yerleşmiş biçimiyle “okur temsilciliği”nin gazete haberlerinde etik standartların yükseltilmesinde oynadığı rol araştırılmaktadır. Gazete haberlerinde etik değerlerin yükseltilmesi için ilgili mesleki kuruluşlar tarafından pek çok etik kod geliştirilmiştir. Ancak etik kodların varlığı ve niteliği tek başına yeterli değildir. Söz konusu etik kodlarda dile getirilen standartların gazete haberlerinde ne ölçüde uygulandığı sürekli bir tartışma konusudur. Gazetelerde kurum içi ve kurum dışı pek çok unsur doğrudan veya dolaylı olarak gazete haberlerinin belirli etik kurallar çerçevesinde yayınlanmasını sağlamaya çalışır. Söz konusu kurum içi unsurlardan biri de okur temsilciliğidir. Gazetelerde özdenetim işlevi gören okur temsilciliğinin gazete haberlerinde etik kurallara uyulmasını sağlamada nasıl bir potansiyele sahip olduğu araştırılması gereken bir husustur.

Çalışmada önce gazetecilikte etik kavramı tanımlanmış ve gazetecilikte etik uygulamalarda özdenetimin öneminden söz edilmiştir. Sonra genel olarak ombudsman kavramının ortaya çıkışı ve ne anlama geldiği anlatılmıştır. Daha sonra dünyada ve Türkiye’de gazetecilikte okur temsilciliğinin gelişiminden ve işlevlerinden söz edilmiştir. Son olarak Milliyet Gazetesi Okur Temsilcisi Yavuz Baydar’ın 1999’dan beri düzenli olarak yayımladığı Okur Temsilcisi köşesi araştırmanın amaçları doğrultusunda incelenerek elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Gazetecilikte Etik ve Özdenetim

Aralarında önemli bir ayrım olmasına rağmen günümüzde ahlak ve etik sözcükleri eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Tanım olarak ahlak, “belli bir dönemde, belli insan topluluklarıncı benimsenmiş olan, bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının ve ilkelerinin toplamıdır.” (Bülbül, 1990, s. 2). Etik ise “birey davranışlarıyla ilgili kullanılan ahlak terimlerini, bu arada ahlaki yargıları incelemekte, bireylerin ahlaki tutumlarının ardında yatan yargıları ele almaktadır.” (Nuttall, 1997, s. 15). Etiği bir ahlak felsefesi veya ahlak bilimi olarak da tanımlayabiliriz.

Gazetecilikte geçerli olması istenen temel ahlak kurallarının yazıya dökülmesi genellikle meslek örgütlerinin kurulmasıyla başlamıştır. 1900’lü yılların başında kurulmaya başlayan sendikalar, dernekler gibi mesleki örgütler yayımladıkları bildirilerde temel mesleki ahlak kurallarından söz

etmişlerdir. Daha sonraki yıllarda gazeteler de sadece kendi kurumlarını ve çalışanlarını bağlayan, gazetecilik mesleğiyle ilgili, kendilerine özgü ahlak kuralları saptama yolunu izlemişlerdir (Alemdar, 1990, s. 24-25). Dünyadaki uygulamalarına bakıldığında iletişim etiğine ilişkin kuralların iletişim sektöründe çalışan kişi ve kurumların katılımıyla (meslek çalışanları, medya sahipleri, sendikalar gibi) ve bunların bir araya gelerek kurdukları örgütler aracılığıyla belirlendiği görülür.

Medya etiği, gazetecilerin ahlaki açıdan kabul edilebilir, bireysel, kurumsal ve toplumsal değerlerinin tanımlanması ve bu değerlerin gazetecilerin davranışlarını sorgulamadan temel ölçüt olarak kullanılmasıdır. Etik ilkelerin temel amacı, bir mesleği icra edenlere yol göstermek, en doğru, en iyi davranışın ne olduğunu, neyin tercih edilmesi, nelerden sakınılması gerektiğini söylemektir (İrvan, 1999, s. 125). Gazetecilikte etik ilkelerin işlevleri başlıca iki grupta ele alınabilir. Birinci grupta yer alanlar, gazetecilerin okuyucu, toplum, haber kaynakları, devlet, işverenler gibi çeşitli kesimlere karşı sorumluluklarını ve nasıl davranmaları gerektiğini belirleyen ilkelerdir. İkinci grupta yer alan ilkeler ise gazetecilik mesleğinin kurum içi ve kurum dışı baskılara karşı saygınlığını ve bağımsızlığını korumaya çalışırlar (Laitila, 1995, s. 531).

Gazetecilikte etiği genel etik kurallarından soyutlamak mümkün değildir. Ancak her meslekte olduğu gibi gazeteciliğin de kendine özgü etik ilke ve kuralları vardır. Gazetecilikte mesleki etik kurallarına ve ilkelerine işlerlik kazandırmak hukuk ve özdenetim olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilmektedir (Bülbül, 2000, s. i).

Özdenetim, "mesleki saygınlığı sağlamak, doğru, güvenilir haber vermek, yorumları inanılır kılmak, okuyucunun güvenini sürdürmek için yapılması ve yapılmaması gerekenlerin bütünüdür." (Alemdar, 1990, s. 23). Özdenetim yöntemleri basını özgür, demokratik rejimlerle yönetilen ülkelerde söz konusudur. Basın özgürlüğünün kötüye kullanılmasını ve devletin basına müdahalesini önlemek için, bir başka deyişle özgür, sorumlu ve sorunsuz bir basın için özdenetim anlayışı ve özdenetim kurumları doğmuştur (İçel, 1990, s. 92). Basında özdenetimi sağlamak için oluşturulan kurumlar şu şekilde sıralanabilir (Bülbül, 2001, s. 109-118): 1- Mesleki örgütlerinin ve yayın organlarının ilke ve kuralları, 2- Yasal kuruluşlar, 3- Gönüllü ya da ihtiyari kuruluşlar, 4- Ombudsmanlık, 5- Basın Konseyi, 6- Dünya Basın Konseyleri Birliği ve 6- Sınır ötesi medya organizasyonları. Bu çalışmada araştırma konusuyla ilgisi bakımından sadece ombudsmanlık üzerinde durulacaktır.

Ombudsmanlık Kavramı

Ombudsmanlık kurumu, bürokrasinin denetlenmesi ve kişilerin idare karşısında korunmasını amaçlayan bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Ombudsman halkı, yönetimin haksız eylemlerine karşı koruyan bir yargıç gibi görev yapmakta, kamu yönetiminin ilgili birimlerinden istediği belgeye ulaşabilmekte ve görevlileri sorgulayabilmektedir. Ombudsman, insan haklarını geliştirmek, idarenin kötü uygulamalarına karşı bireysel şikayetleri çözümlmek ve kamu bürokrasisindeki idari hastalıklara kamuoyunun ilgisini çekebilmek bakımından alternatif bir denetim kurumudur (Eryılmaz, 2002, s. 198).

Bazı kaynaklara göre ombudsmanın temelleri Çin'deki Han Hanedanlığı (İ.Ö. 206-İ.S. 220) sırasında varolan Yuan Control Kurumu ve Roma İmparatorluğu'ndaki Halk Tribünleri'ne kadar gitmektedir (Avşar, 1997, s. 41). İsveç ombudsmanının, Osmanlı Devleti'ndeki şeyhülislamlik kurumundan etkilenerek oluşturulduğu sanılmaktadır. İsveç Kralı XII Şarl, 1709'da Ruslara yenilerek Osmanlı Devleti'ne sığınır. Yaklaşık beş yıl Osmanlı topraklarında ikamet etmek zorunda kalan İsveç Kralı, 1713'te bir ferman yayınlayarak ombudsmanlık bürosu oluşturur ve böylece ülkesini uzaktan yönetmeye çalışır. Bu büronun amacı, ülkede yasalara uyulmasını ve memurların görevlerini gerektiği gibi yapmasını sağlamaktır. İsveç'te ombudsman 1809'da anayasal bir organ haline gelmiştir (Pickle, 1986, s. 37-46).

İlk kez İsveç'te uygulanan Ombudsmanlık, 20. yüzyılın ortalarından itibaren güncel hale gelerek bürokratik işleyişin hantallığı ile başa çıkmakta, demokratik işleyişin gelişmesinde ve insan haklarına verilen değerin artmasında önemli bir işlev üstlenmiştir. Bu tarihten sonra otuzdan fazla ülkede yüzü aşkın ombudsman bürosu oluşturulmuştur. Bugün hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde ombudsman bulunmaktadır (Eryılmaz, 2002, s. 194-195).

Dünyada ve Türkiye'de Gazetecilikte Ombudsmanlık

Gazetelerde etik standartlara uyulmasını sağlamanın bir yolu da gazete bünyesinde özenetim işlevini yerine getirecek bir ombudsmanın bulunmasıdır. Ombudsmanlar gazetelerinde kendilerine ayrılmış köşelerinde okuyucu ile gazete arasında iletişim kurup, gazetenin içeriğine, yayımlanan haberlere ve gazetenin yayın politikasına yönelik okuyucu eleştirilerini ele alırlar.

Haziran 1967'de Kentucky eyaletinde Courier Journal, dünyada ilk okur temsilcisi atayan gazetedir. Bugün dünyada 35'i ABD'de olmak üzere 100'e yakın saygın gazetenin düzenli yazan Okur Temsilcisi bulunmaktadır. Basın alanında ombudsmanlık uygulaması dünyada iki farklı biçimde görülmektedir. Birincisi, İsveç'te uygulanan biçimiyle ombudsman, okuyucuların basınla ilgili şikayetlerini yönelttikleri kişidir ve hükümetle hiçbir bağı yoktur. Bir parlamento üyesi, İsveç Barolar Birliği Başkanı ve İsveç Basın Konseyi temsilcisinden oluşan üç kişilik bir komisyon tarafından seçilen ombudsmanın maaşı Yayıncılar Derneği'ndeki gazeteciler tarafından ödenir.

İkincisi, Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulandığı biçimiyle ombudsmanlıkta ise her basın organı eğer istiyorsa, kendi yayın kuruluşunun ombudsmanını kendisi belirler. Bir başka deyişle, isteyen basın organı özenetim amacıyla bünyesinde sadece kendi yayınlarının içeriğini izleyecek bir ombudsman bulundurur. Bu modelde ombudsman, bir taraftan kurum içi yazılı eleştiriler yayımlayarak gazetecilere mesleki sorumluluklarını hatırlatırken diğer taraftan da gazetede çıkan haber ve yorumlarla ilgili okuyucu şikayetlerini değerlendirir. Bu modelde ombudsman, haberlerin hazırlanma aşamasına müdahale etmez, sadece yayımlanmış haberlere gelen eleştirileri yanıtlayarak, hataların tekrar edilmemesine gayret gösterir (Alemdar, 1990, s. 28-29). ABD modelinde ombudsmanın maaşını da bu görevi ona veren yayın kuruluşu üstlenir.

ABD'de Teksas Eyaleti'nin saygın gazetelerinden Star Telegram'ın Ombudsman'ı Phil Record, gazetenin okuyucularına ve çalışanlarına yönelttiği "Sizce ombudsmanın en önemli altı sorumluluğu nedir?" sorusuna aldığı yanıtlar şu unsurları kapsamaktadır (Milliyet, 5 Temmuz 1999, s. 20): 1- Okurları dinlemek ve onlara zaman ayırmak, 2- Gazete çalışanlarına okurların duygu ve düşüncelerini aktarmak, 3- Hataların düzeltilmesini sağlamak, 4- Gazetenin nasıl hazırlandığını ve çalışma tarzını anlatmak, 5- Yetersiz ve hatalı olunan hallerde meslektaşların ve gazetenin eleştirilmesi, 6- Ombudsmanlığı gazetede karar mekanizmalarına yeni bir katman olarak eklemek.

Basında ombudsman uygulaması Türkçe'ye "okur temsilcisi" kavramı olarak yerleşmiş olmakla birlikte halen her iki kavram da birbirinin yerine kullanılmaktadır (Özgen, 2003, s. 28). Ombudsmanlık ülkemizde yaygın olarak görülmemesine rağmen Türk basınında ilk ombudsmanlık uygulaması 1980'li yılların başında Hürriyet Haber Ajansı'nda Seyfettin Turhan ve Hürriyet Gazetesi'nde Emre Kongar tarafından yapılmıştır. Seyfettin Turhan, Hürriyet Haber Ajansı için çıkardığı Aylık Bülten'de haber yazımındaki yanlışlıklara işaret etmiş ve temel gazetecilik kurallarını hatırlatmıştır. Emre Kongar da yaptığı işi "Gazetenin içeriğinin daha kaliteli ve hatasız olmasını sağlamakla ilgili bir iş..." olarak tanımlamıştır (Özgen, 1998, s. 202-203).

Türkiye'de gazetecilikte ombudsmanlık uygulamasının en başarılı örneği Yavuz Baydar tarafından Milliyet Gazetesi'nde 22 Mart 1999 tarihinden beri sürdürülmektedir. Baydar'a göre Okur Temsilcisi Köşesi'nin amaçları şöyle sıralanabilir (Milliyet, 27 Mart 2000, s. 22): 1- Okuru gazetesinin içeriği konusunda söz sahibi yapmak, 2- Eleştiriye ve özeleştiriye tümüyle açık olmak, 3- Milliyet'in iç işleyişini ve içerikle ilgili alınmış kararları nedenleriyle birlikte okura açıklamak, 4- Milliyet ile okur arasında köprü olmak, 5- Etik ve basın ahlakı ile ilgili tartışmaları korkusuzca canlı tutarak gazetecilik standartlarını yükseltmek, 6- Dünyadaki gazete-okur ilişkilerini ve etik tartışmalarını Milliyet okurlarına aktarmak.

Baydar, Milliyet Gazetesi'ndeki köşesinde (26 Mart 2001, s. 21) okur temsilcisinin üç önemli hedefini de şöyle ifade etmektedir: 1- Okur Temsilcisi, kendisini atayan gazete sahipleri açısından bir "ürün kalite kontrolcüsü" işlevi görür. Patron, "ürünü" alan "müşterinin" hangi açıdan şikayetçi olduğu konusunda net bir şekilde fikir sahibi olur. 2- Gazetenin editoryal yönetimi ve muhabirleri, okur temsilciliği sayesinde meslek etiği sınırları içinde hareket etmeye yönlendirilir. 3- Okurlar kendilerinin ciddiye alındığını, gazetenin içeriğinde söz sahibi olduklarını düşünürler.

Milliyet Gazetesi Okur Temsilcisi Yavuz Baydar, dünyanın en saygın gazetelerinden 86'sının üye olduğu Dünya Ombudsmanlar Örgütü'nün (ONO) Türkiye'deki tek üyesidir. Baydar, tümünü gazetede köşesine yansıtılmakla birlikte yılda yaklaşık 15-20 bin okur mesajını (mektup, telefon, e-mail gibi) yanıtlamakta ve gazetede ilgili birimleri okuyucunun eleştirileri ve gazeteden beklentileri yönünde bilgilendirmektedir (Milliyet, 27 Mart 2000, s. 22).

Araştırmanın Amacı ve Yöntem

Bu araştırmada okur temsilciliği kurumunun, gazete haberlerinde etik standartların yükseltilmesine ne ölçüde katkı sağlayabileceği ve bu anlamda nasıl bir potansiyele sahip olduğu sorgulanmaktadır. Milliyet Gazetesi Okur Temsilcisi Yavuz Baydar'ın 22 Mart 1999 – 29 Aralık 2003 tarihleri arasında her hafta düzenli olarak yayınladığı “Okur Temsilcisi” sayfalarının tamamını niceliksel olarak inceleyen bu araştırmada içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

Araştırmada Okur Temsilcisi Köşesi'nde ana başlık altında yer alan haber eleştirilerinin tümü incelenmiştir. Bir ana başlık altında yer alan haber eleştirilerinin zaman zaman dokuz ayrı haber ile ilgili olduğu görülmüştür. Ayrıca, Okur Temsilcisi Köşesi'nde yer alan diğer başlıklar altındaki metinler de incelenmiş ve haber eleştirisi olanlar analize dahil edilmiştir. Türkiye'de ve dünyada okur temsilciliğine ilişkin toplantılar, okur temsilcilerinin görüşleri, gazetecilik ilke ve etik konularına ilişkin metinler, kitap tanıtımları, Milliyet Gazetesi'nin genel olarak içeriğine ve yayın politikasına ilişkin yazılar da ayrıca kategorilere ayrılmıştır.

Okur Temsilcisi Köşesi'nde “Sizden Gelenler”, “Diyorsunuz Ki...”, “Öneriler”, “Açık Söz”, “Eğrisi Doğrusu”, “Yergiler-Övgüler”, “Cevap Hakkı”, “Eleştiri”, “Düzeltilmeler”, “Okur Mektupları”, “Şikayetler”, “Mercek”, gibi başlıklar altında verilen ve belirli dönemlerde süreklilik gösteren okuyucu eleştirileri de Milliyet Gazetesi'nde daha önce yayımlanmış haberlere ilişkin okuyucu görüşlerini içermekle birlikte, genellikle çok özet olarak verilmeleri ve üzerlerinde bu araştırmanın amaçları doğrultusunda çoğu zaman detaylı ve sistematik bir inceleme yapılması mümkün olmadığından analiz dışı bırakılmıştır.

Araştırma kapsamında yapılan içerik analizinde kullanılan kodlama cetveli oluşturulurken ilk olarak, Okur Temsilcisi Köşesi'ne Milliyet Gazetesi'nde daha önce yayımlanmış toplam kaç habere eleştiri geldiğinin saptanması hedeflenmiştir. Böylece, Okur Temsilcisi Köşesi'nde yayımlanan ve araştırma kapsamında incelenecek haber eleştirilerinin sayısı belirlenmiştir. Daha sonra bu eleştirilerin kimlerden geldiği, eleştirilen haberlerin Milliyet Gazetesi'nde ne kadar süre önce yayımlandığı, bu haberlerin hangi sayfalarda yer aldığı, eleştirilerin başlık, içerik, fotoğraf gibi haberlerin hangi kısımlarına yönelik olarak yapıldığı ve eleştirilerin hangi konularda yöneltildiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Haberlere ilişkin eleştirilerin tahmin edildiği gibi çok değişik konuları ve unsurları kapsadığı görülmüştür. Bu nedenle eleştiri konularına yönelik kategoriler oluşturulmuştur. “Haberde etik sorunlar” kategorisi içinde karalama, küçük düşürme, aşağılama gibi kişilik haklarına saldırı içeren haberler; umut kırıcı, kışkırtıcı, toplumda korku ve panik yaratıcı haberler; etnik ayrımcılık yapan, uluslar arasında düşmanlığı körükleyen haberler; yayın yasaklarına uymayan ve haklarında yargı kararı kesinleşmeden kişi ve kurumları suçluymuş gibi gösteren haberler; cinselliği ve şiddeti aşırı şekilde vurgulayan haberler, abartılı ve sansasyonel haberler; tarafsızlık ve yorum içeren haberler, çalıntı haberler ve reklam içerdiği okuyucu eleştirilerinde dile getirilen haberler yer almaktadır.

“Haber yazımına ilişkin sorunlar” kategorisi içinde okuyucu eleştirilerinde içeriğinin yanlış aktarıldığı, muğlak yazıldığı, aşırı tekrar içerdiği, yeterince ayrıntı verilmediği, kötü ve çirkin yazıldığı belirtilen haberler yer almaktadır. “Dil yanlışları ve yazım hataları” kategorisi içinde her türlü yazım ve imla hatalarına, yanlış sözcük kullanımına, yabancı sözcük kullanımına, yer ve isimlerin yanlış yazılmasına, Türkçe'nin iyi kullanılmamasına ilişkin okuyucu eleştirisi gelen haberler dahil edilmiştir. “Bilgi hataları ve bilgi eksikliği” kategorisinde tarih, yer ve isimlerin yanlış verildiğine, bilgi yanlışlarına ve eksik bilgi verildiğine ilişkin eleştiriler yöneltilen haberler bulunmaktadır. “Başlık ve içerik uyumsuzluğu” kategorisinde, başlığın içeriği yansıtmadığına veya başlık ile haberin uyumsuz olduğuna ilişkin okuyucu eleştirisi alan haberler yer almaktadır. “Diğer” kategorisi içinde de yukarıda belirtilen kategorilere girmeyen, yenilenmemiş bilgi kullanan, asılsız genellemeler içeren, kaynak belirtmeyen, baskı ve dağıtım sorunları gibi nedenlerle okuyucudan eleştiri alan haberlere yer verilmiştir.

Araştırmada okur temsilcisinin haber eleştirilerine karşı nasıl bir tutum sergilediği, eleştiriye konu olan haberi yayımlayanın kimliğini açıklayıp açıklamadığı, kendisine ulaşan haber eleştirisini başkasına da yöneltip yöneltmediği, yönelttiyse okur temsilcisinin yanı sıra bu eleştiriye başka kimin ya da kimlerin yanıtladığı, bu kişilerin eleştiriye nasıl bir yanıt verdiği ve verilen yanıtların neler olduğu da incelenmiştir.

Milliyet Gazetesi'nin bu araştırma için gerekli sayıları Anadolu Üniversitesi Kütüphanesi gazete arşivinden elde edilmiştir. İncelenen dönemde Okur Temsilcisi Köşelerinin yer aldığı beş gazete sayısı veya gazetenin ilgili sayfası bulunamamış, on üç gazete sayısında ise Okur Temsilcisi Köşesi'nin yer almadığı belirlenmiştir. Bu araştırma 22 Mart 1999 ile 29 Aralık 2003 tarihleri arasında toplam 231 Okur Temsilcisi Köşesi'nin yer aldığı gazete sayısı üzerinde yapılmıştır.

Yaklaşık beş yıllık bir dönemde toplam 231 Okur Temsilcisi Köşesi'nin incelendiği bu çalışma araştırmacının kendisi ve bir grup öğrenci tarafından gerçekleştirilmiştir. Önce, içerik analizinde uygulanmak üzere oluşturulan kodlama cetveli araştırma materyalinin % 20'si üzerinde sınanmıştır. Bu süreçten sonra kodlama cetveli araştırmanın amaçları doğrultusunda geliştirilmiştir. Daha sonra gazetelerde yer alan Okur Temsilcisi Köşesi'ndeki inceleme konusu olan metinler kodlama cetveline aktarılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Bu araştırmada Milliyet Gazetesi Okur Temsilcisi Köşesi'nde 22 Mart 1999 - 29 Aralık 2003 tarihleri arasında yayımlanan toplam 758 metin değerlendirilmiştir. Konularına göre tasnif edildiğinde bu metinlerden 497'sinin Milliyet Gazetesi'nde daha önce yayımlanmış bir haber hakkında eleştiri içerdiği belirlenmiştir. Milliyet Gazetesi'nde daha önce yayımlanmış olmakla birlikte sadece fotoğraftan, resimden, karikatürden, haritadan, yazı dizisinden, kitap eleştirisinden, köşe yazısından ve röportajdan söz eden eleştiriler ise haber eleştirisi olmadıkları için “diğer” kategorisine dahil

edilmişlerdir. Araştırma kapsamında “diğer” kategorisine giren metinlerin toplam sayısı 70’dir. Ayrıca, okur temsilciliği konusunu işleyen 33, gazetecilik ilkeleri ve etik değerlerden söz eden 24, Milliyet Gazetesi’nin genel olarak içeriği ve yayın politikasıyla ilgili 133 metnin yayımlandığı saptanmıştır (Tablo 1). Okur Temsilcisi Köşesi’nde yer alan metinler konularına göre yıllar itibariyle incelendiğinde 1999 ve 2000 yıllarında “okur temsilciliği” ile “gazetecilik ilkeleri ve etik” konularında yayımlanan metinlerin diğer yıllara göre daha fazla olduğu görülür.

Tablo 1: 1999-2003 Yılları Arasında Milliyet Gazetesi Okur Temsilcisi Köşesi’nde Yayımlanan Metinlerin Konularına Göre Dağılımı

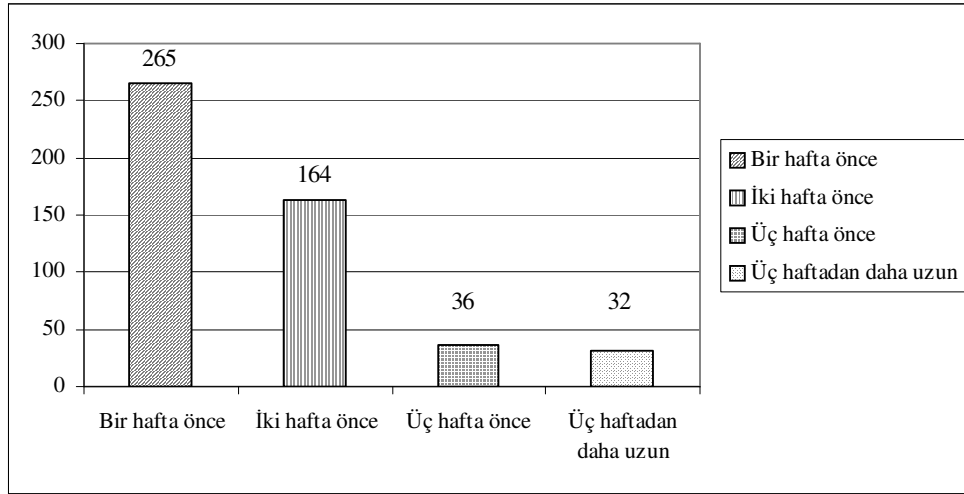
Konular	1999	2000	2001	2002	2003	Toplam
Yayımlanmış bir haberle ilgili	76	132	96	102	91	497
Okur temsilciliğiyle ilgili	10	10	6	3	4	33
Gazetecilik ilkeleri ve etikle ilgili	8	6	5	1	4	24
Milliyet’in içerik ve yayın politikasıyla ilgili	12	24	35	37	25	133
Diğer	12	19	9	15	15	70
TOPLAM	118	191	151	158	139	758

Okur Temsilcisi Köşesi’ne gelen haber eleştirilerinin hangi kaynaklardan geldiğine bakıldığında bunların büyük bir bölümünün “okuyucu”dan, yaklaşık yüzde onluk küçük bir kısmının ise “haber konusu kişi ve kurumlar”dan, “haber kaynağı”ndan, “okur temsilcisi”nden ve diğer kaynaklardan geldiği ortaya çıkarılmıştır (Tablo 2). Araştırma kapsamında incelenen toplam 497 haber eleştirisinden 265’i Milliyet Gazetesi’nde ilgili haber yayımlandıktan bir hafta sonra Okur Temsilcisi Köşesi’nde yer almıştır. İncelenen haberlerden 164’ü gazetede yayımlandıktan iki hafta sonra, 36’sı üç hafta sonra ve 32’si de üç haftadan daha fazla süre geçtikten sonra Okur Temsilcisi Köşesi’nde eleştirilmişlerdir (Grafik 1).

Tablo 2: Okur Temsilcisi Köşesi’ne Gelen Haber Eleştirilerinin Kaynağına Göre Dağılımı

Eleştirinin Kaynağı	1999	2000	2001	2002	2003	Toplam
Okuyucu	66	125	89	92	77	449
Haber konusu kişi veya kurum	6	7	4	1	3	21
Haber kaynağı	2	4	1	1	2	10
Okur temsilcisi	4	5	1	1	1	12
Diğer	3	1	-	1	-	5
TOPLAM	81	142	95	96	83	497

Grafik 1: Okur Temsilcisi Köşesi'nde Eleştirisi Yapılan Haberlerin Milliyet Gazetesi'nde Ne Kadar Önce Yayınlandığına İlişkin Dağılım

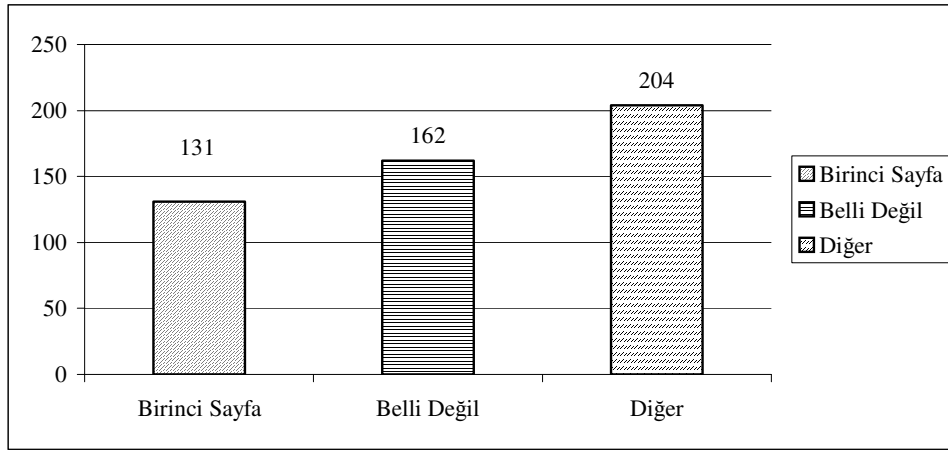

Okur Temsilcisi Köşesi'nde eleştirilen haberlerin 131'i Milliyet Gazetesi'nin birinci sayfasında yayımlanmıştır. Eleştirilen haberlerin 204'ü diğer sayfalarda yer alırken 162'sinin hangi sayfada yayımlandığı ise belirtilmemiştir (Grafik 2). Araştırmada haber eleştirilerinin çok büyük bir oranda haberlerin içeriğine yöneltildiği saptanmıştır. Bunu sırasıyla haberin başlığına, manşetine, fotoğrafına, başlık ve içeriğine, spotuna ve "diğer" kategorisi içinde yer alan unsurlarına yöneltilen eleştiriler izlemektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Okur Temsilcisi Köşesi'ndeki Eleştirilerin Haberlerin Hangi Bölümleriyle İlgili Olduğuna İlişkin Dağılım

Haberin Eleştirilen Bölümü	1999	2000	2001	2002	2003	Toplam
İçerik	52	69	50	66	56	293
Başlık	7	12	13	8	6	46
Manşet	5	8	7	5	7	32
Fotoğraf	3	7	4	7	10	31
Spot	-	3	9	2	1	15
Başlık ve İçerik	2	20	1	3	-	26
Diğer	12	23	11	5	3	54

Grafik 2: Okur Temsilcisi Köşesi'nde Eleştirisi Yapılan Haberlerin Yayımlandığı Sayfalara Göre Dağılımı

Milliyet Gazetesi'nin Okur Temsilcisi Köşesi'ne 1999-2003 yılları arasında gelen haber eleştirileri konularına göre incelendiğinde en fazla eleştirinin toplam 149 eleştiriyle “bilgi hataları ve bilgi eksikliği” ve toplam 144 eleştiriyle de “haberdeki etik sorunlar” hakkında geldiği görülür. Bunları sırasıyla “dil yanlışları ve yazım hataları”, “haber yazımına ilişkin sorunlar” ve “başlık ve içerik uyumsuzluğu” konularındaki okuyucu eleştirileri izlemiştir (Tablo 4).

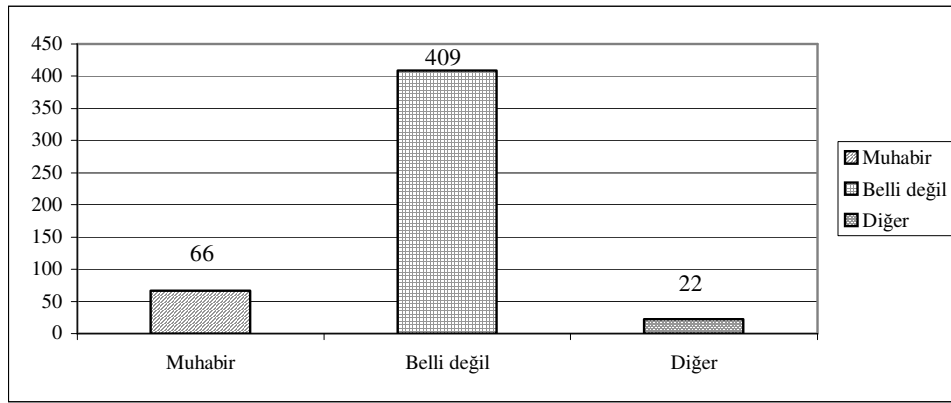
Tablo 4: Okur Temsilcisi Köşesi'ndeki Haber Eleştirilerinin Konularına Göre Dağılımı

Eleştirinin Konusu	1999	2000	2001	2002	2003	Toplam
Haberdeki etik sorunlar	22	48	33	25	16	144
Haber yazımına ilişkin sorunlar	5	12	3	4	13	37
Dil yanlışları ve yazım hataları	16	12	18	18	6	70
Bilgi hataları ve bilgi eksikliği	24	35	24	34	32	149
Başlık ve içerik uyumsuzluğu	3	12	8	6	5	34
Diğer	11	23	9	9	11	63

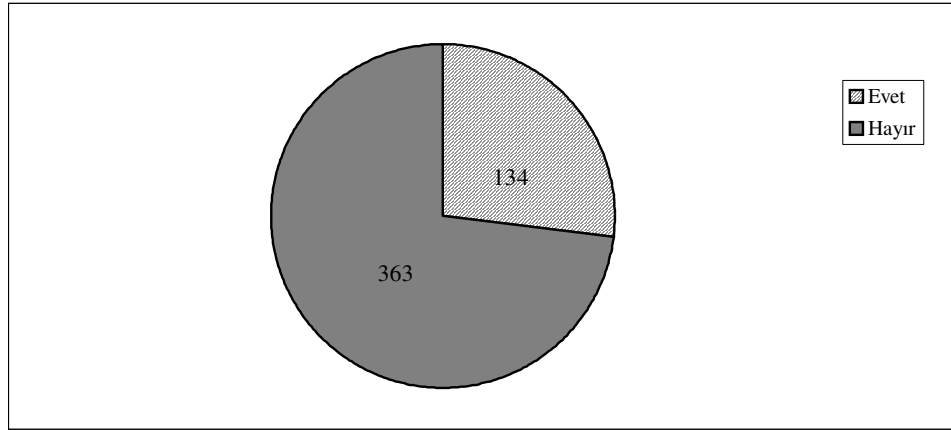
Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Okur Temsilcisi, köşesinde yer verdiği toplam 497 haber eleştirisinden 254'ünü “haklı”, bulurken 122'sine karşı “tarafsız veya yanıt vermiyor” bir tutum izlemiştir. Okur Temsilcisi, 67 haber eleştirisini ise “haksız” bulmuştur (Tablo 5). Araştırmada Okur Temsilcisi Köşesi'nde yayımladığı haber eleştirilerinden 409'unda haberi yazan muhabirin veya haberi hazırlayan servisin ismini vermediği belirlenmiştir. Buna karşın Okur Temsilcisi sadece 66 haber eleştirisini yanıtlarken bu haberleri yazan muhabirlerin ismini ve 22 haberle ilgili olarak da bu haberleri hazırlayan servislerin veya haberlerin alındığı haber ajanslarının isimlerini belirtmiştir (Grafik 3).

Tablo 5: Okur Temsilcisinin Köşesi'nde Yer Verdiği Haber Eleştirilerine İlişkin Tutumu

Okur Temsilcisinin Tutumu	1999	2000	2001	2002	2003	Toplam
Eleştiri haklı	41	82	35	52	44	254
Eleştiri haksız	10	12	18	9	18	67
Eleştiri kısmen haklı	4	9	17	5	5	40
Tarafsız veya yanıt vermiyor	22	32	25	28	15	122
Kendi eleştirisi	4	7	-	1	1	13

Grafik 3: Okur Temsilcisi Köşesi'nde Yer Verilen Eleştiri Konusu Haberleri Hazırlayanların Kimliği

Araştırmada 497 haber eleştirisinden 363'ünün sadece okur temsilcisi tarafından yanıtladığı saptanmıştır. Geriye kalan 134 haber eleştirisinden 36'sı haberi yazan muhabirlere, 15'i genel yayın yönetmenine, 5'i haber müdürüne ve "diğer" kategorisinde belirtilen 78'i de eğitim, ekonomi, dış haberler, spor gibi gazete içindeki servis şeflerine ve çeşitli üniversitelerden konu uzmanlarına sorulmuştur (Grafik 4 ve Tablo 6). Okur temsilcisi dışında haber eleştirilerine yanıt verenlerden 60'ı eleştirileri "haksız" bulurken, 53'ü "haklı" bulmuştur. Haber eleştirilerine yanıt verenlerden 21 kişi ise okuyucuyu "kısmen haklı" bulmuşlardır (Tablo 7).

Grafik 4: Habere İlişkin Okur Eleştirisi Okur Temsilcisi Tarafından Başkasına Sorulmuş mu?**Tablo 6:** Okur Temsilcisinin Yanı sıra Haber Eleştirisini Yanıtlayanların Kimliği

Eleştiriyi Yanıtlayanların Kimliği	1999	2000	2001	2002	2003	Toplam
Muhabir	9	11	9	5	2	36
Genel Yayın Yönetmeni	1	2	11	1	-	15
Haber Müdürü	2	2	1	-	-	5
Diğer	17	28	12	11	10	78

Tablo 7: Okur Temsilcisi Dışındaki Kişilerin Haber Eleştirilerine Verdikleri

Yanıtların Dağılımı

Verilen Yanıt	1999	2000	2001	2002	2003	Toplam
Eleştiri haklı	15	16	14	5	3	53
Eleştiri haksız	9	20	17	7	7	60
Eleştiri kısmen haklı	5	7	2	5	2	21

Araştırmada, Okur Temsilcisi'nin dışında haber eleştirilerini yanıtlayanların eleştirilere ne gibi somut yanıtlar verdikleri de incelenmiştir. Buna göre, Okur Temsilcisi dışındaki kişiler 37 kez "gazeteci olarak doğru olanı yaptık" derken, 31 kez "gazetecinin verdiği bilginin yanlış" olduğunu kabullenmişler ve 27 kez de "gazetenin verdiği bilginin doğru" olduğunu belirtmişlerdir. Bu kişiler "diğer" kategorisinde verdikleri toplam 39 yanıtta ise kaynağa bağımlılıktan kaynaklanan sorunları, haberciliğin doğasından kaynaklanan sorunları ve gazetenin işleyişinden kaynaklanan sorunları yanıt olarak belirtmişlerdir (Tablo 8).

Tablo 8: Okur Temsilcisi Dışındaki Kişilerin Haber Eleştirilerine Verdikleri Somut Yanıtların Dağılımı

Verilen Somut Yanıt	
Gazetenin verdiği bilgi doğru	27
Gazetenin verdiği bilgi yanlış	31
Gazeteci olarak doğru olanı yaptık	37
Diğer	39

Yavuz Baydar'ın Milliyet Gazetesi'ndeki Okur Temsilcisi Köşesi'nde yer alan metinler incelenerek ne tür konularda yayın yapıldığı belirlenmiştir. İncelenen toplam 758 metnin sadece 24'ü gazetecilik ilkeleri ve etik konularını ele almıştır (Tablo 1). Dolayısıyla Okur Temsilcisi Köşesi'nin gazetecilik ilkeleri ve etik konularında görece sınırlı bir bilgilendirme işlevi yerine getirdiği ileri sürülebilir. Buna karşın Okur Temsilcisi Köşesi'nde yayımlanan toplam 497 haber eleştirisinden 144'ü haberde etik sorunları ele almaktadır (Tablo 4). Bu durum okur temsilcisinin, haberde "bilgi hataları ve bilgi eksikliği"nden kaynaklanan eleştirilerden sonra en fazla haberde "etik" konulu eleştirilere karşı duyarlı olduğunu göstermektedir.

Milliyet Gazetesi Okur Temsilcisi Yavuz Baydar okuyuculardan gelen toplam 497 haber eleştirisinden 254'ünü "haklı", 37'sini "kısmen haklı" bulmuştur. Tarafsız tutum sergilediği veya yanıt vermediği toplam 112 haber eleştirisinin önemli bir kısmında da okuyucunun haklılığı açık bir şekilde ortada olduğundan kendisi yorumda bulunmamış ve değerlendirmeyi okuyuculara bırakmıştır (Tablo 5). Açıkça görüldüğü gibi Baydar, okur eleştirilerine karşı savunucu bir tutum sergilememiş, okuyucuları anlamaya çalışmış ve haklı eleştirileri kabullenmekte tereddüt etmemiştir.

Okur Temsilcisi Yavuz Baydar'ın gazetede köşesinde yayımladığı 497 haber eleştirisinden 409'unda haberin kim tarafından yazıldığını muhabirin ismini vererek açıklamaktan sakınmıştır (Grafik 3). Bu durum okur temsilcisinin gazete çalışanlarını tedirgin etmeme gayreti olarak yorumlanabilir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Baydar, okur eleştirisinin gerekli kıldığı durumlarda da ilgili muhabirlerin veya servis şeflerinin görüşlerine başvurmaktan da çekinmemiştir.

Milliyet Gazetesi Okur Temsilcisi, 497 haber eleştirisinden 134'ünü haberle doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan muhabirlere, genel yayın yönetmenine, haber müdürüne, ilgili servis şeflerine veya konu uzmanlarına da sormuştur (Tablo 7). Elde edilen bulgulara göre haber eleştirilerinin yöneltildiği bu kişiler Okur Temsilcisi'ne göre eleştirileri kabullenmekte daha çekingen davranmışlardır. Okur eleştirileriyle ilgili olarak gazete içinde görüşlerine başvuru alan kişilerden büyük kısmı gazetenin verdiği bilginin doğru olduğunu, gazeteci olarak doğru olanı yaptıklarını; sorunların kaynağa bağlılıktan, haberciliğin doğasından ya da gazetenin işleyişinden kaynaklandığını dile getirmişlerdir (Tablo 8).

Sonuç

Okur temsilcisi gazetede köşesinde gazetecilik ilkeleri ve etik konularına yer vererek, okurların haberlerin çeşitli yanlarına yönelttikleri eleştirileri yanıtlayarak, gazetenin içeriği ve yayın politikası hakkındaki sorunları yanıtlayarak ve okur temsilcisinin özdenetim işlevinden söz ederek gazete için çok önemli bir görevi yerine getirir. Okur temsilcisi bu işlevleri yerine getirirken bir taraftan gazete ile okur arasında bir iletişim köprüsü oluşturur. Diğer taraftan da gazete çalışanlarının haber eleştirilerine, dolayısıyla okuyucuya karşı duyarlı olmalarını işaret eder. Gazete çalışanlarının mesleklerini en iyi şekilde yerine getirmelerinin ancak gazetecilik ilkelerine ve meslek etiğine bağlı kalmalarıyla mümkün olduğunu ima eder.

Okur temsilcisi köşesinde etik ilkeler bakımından sorunlu haberleri incelerken, okuyuculara şikayet ettikleri konularda yanıtlar yazarken, söz konusu haberi yazan muhabirlere veya ilgili servis şeflerine sorular yöneltirken en önemli amacı, benzer sorunların bir daha tekrar edilmemesidir. Gazete içinde bir özdenetim işlevi gören okur temsilcisi, gazetede yer alan haberlerin etik ilkeler bakımından giderek daha sorunsuz bir şekilde yayımlanmasını hedefler.

Bu çalışmanın araştırma kısmında Okur Temsilcisi Köşesi'nde yazdıkları ele alınan Milliyet Gazetesi Okur Temsilcisi Yavuz Baydar, okuyucunun "etik" ilkeler bakımından sorunlu bulunduğu haberlere yönelik eleştirilerini sıklıkla köşesine taşıyarak, söz konusu haberleri etik ilkeler bakımından irdelemiştir. Gerekli gördüğü durumlarda da haberi yazan muhabirin ve ilgili servis şeflerinin görüşlerine başvurarak onları gazete haberlerinde etik kurallara uyulması konusunda daha duyarlı olmaya yönlendirmiştir.

Okur temsilcileri, çalıştıkları gazetelerde muhabirleri ve diğer gazete çalışanlarını yapıcı eleştirileriyle motive ederek, gazete haberlerinin etik standartlar bakımından daha üst düzeylere gelmesine katkı sağlayabilir. Okur temsilciliğinin sahip olduğu bu potansiyelin harekete geçirilmesi ve okur temsilciliği uygulamasının yaygınlaşmasının teşvik edilmesi, bir taraftan gazetecilerin ve kurum olarak gazetelerin saygınlığını artırırken diğer taraftan da okuyucuların ve dolayısıyla toplumun gazetelerden beklentilerinin karşılanmasına katkı sağlayacaktır.

Notlar

(1) Bu makale, 5-7 Mayıs 2004 tarihinde DAÜ İletişim Fakültesi tarafından düzenlenen **Ethics in Communication: Culture, Community, Identity** konulu Uluslararası İletişim ve Medya Çalışmaları Konferansı'nda sunulan bildirinin düzeltilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

Kaynakça

Alemdar, Zeynep (1990). **Oyunun Kuralı**. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Avşar, B. Zakir (1997). **Ombudsman**. Ankara: HAK-İş Eğitim Yayınları.

Bülbül, A. Rıdvan (2000). **İletişim ve Etik**. Konya: Damla Ofset.

Bülbül, A. Rıdvan. (2001). **İletişim ve Etik**. Ankara: Nobel.

Eryılmaz, Bilal (2002). **Bürokrasi ve Siyaset**. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

İçel, Kayhan (1990). **Kitle Haberleşme Hukuku**. İstanbul: Beta.

İrvan, Süleyman (1999). "Çocukları Konu Alan Haberlerde Etik Sorunlar," **İletişim Ortamlarında Çocuk Birey Sempozyumu** (13-15 Nisan). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Yayınları No:35.

Laitila. J. C. (1999). "Journalistic Codes of Ethics," **Controversies in Media Ethics**, Der., A. David Gordon ve John Michael Kittross. New York: Logman.

Milliyet Gazetesi, 5 Temmuz 1999.

Milliyet Gazetesi, 27 Mart 2001.

Milliyet Gazetesi, 26 Mart 2001.

Özgen, Murat (1998). **Gazetecinin Etik Kimliği**. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları No: 53.

Özgen, Murat (2003). "Basında Bir Özdenetim Uygulaması Olarak Ombudsman," **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, s. 27-34.

Pickl, Victor J. (1986). "Ombudsman ve Yönetimde Reform," Çev., Turgay Ergun, **Amme İdaresi Dergisi**, cilt 19, sayı 4, s. 37-46.

Nuttall, John (1997). **Ahlak Üzerine Tartışmalar**, Çev., Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Yazar hakkında

Prof.Dr. Nejdet Atabek, 1989 yılında Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Basın Yayın Bölümünden mezun oldu. Yüksek lisansını Leeds Üniversitesi İletişim Araştırmaları Enstitüsü'nde (İngiltere) ve doktorasını da Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladı. Atabek, 2000 yılında doçent, 2005 yılında da profesör unvanını aldı. Kamuoyu ve İletişim (1998, Erdal Dağtaş'la birlikte), Siyasal Partilerde Örgütsel İletişim (2000) ve Okur Temsilciliği (2005) isimli kitapları bulunan Prof. Atabek'in ayrıca ulusal ve uluslararası konferanslarda sunulmuş ve akademik dergilerde yayımlanmış çok sayıda çalışması bulunmaktadır.